

UDC: 82-057.4 О.Чичерін : 821.161.2-95.09 І.Франко

УКРАЇНСЬКІСТЬ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСІЯ ЧИЧЕРІНА

Ярема Кравець

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, м. Львів, вул. Університетська 1,
e-mail: yemakravets@gmail.com

РЕФЕРАТ

У статті говориться про українські літературознавчі зацікавлення професора, доктора філологічних наук Олексія Чичеріна (1900–1989) у його окремих статтях, літературній критиці та наукових рецензіях. Метою статті є висвітлення важливіших епізодів прочитання та інтерпретації літературознавчої спадщини Івана Франка особливо щодо методології досліджень українського письменника та їхнього порівняльного аспекту. *Дослідницька методика.* У статті використовується системний підхід із застосуванням історико-літературознавчого, генетичного та порівняльного методів. На основі цих методів було з'ясовано прочитання О. Чичеріним творчості окремих французьких та російських письменників у критичних студіях Івана Франка, місце В. Шекспіра в українській літературі, новаторства Михайла Коцюбинського у жанрі «малої» прози. *Результати.* У дослідженні подано майже тридцятилітню історію зацікавлення ученого Франковим літературознавчим прочитанням творчості Е. Золя, Ф. Достоєвського, Г. Успенського зокрема у порівняльному аспекті, епізодичні згадки про видатніших представників класичної української літератури. *Наукова новизна.* Стаття є першою студією у вітчизняному літературознавстві про українськість у літературознавчій спадщині професора Олексія Чичеріна особливо там, де йдеться про творчість Миколи Гоголя, Тараса Шевченка, входження в українську культуру драматургії В. Шекспіра і творчості К.-Е. Францоа. *Практична вартість.* Стаття може стати підґрунтям для глибшого прочитання наукової спадщини відомого ученого-літературознавця, пізнання методології його наукових пошуків.

Ключові слова: літературознавчі дослідження, українськість, Олексій Чичерін, франкознавчі студії, В. Шекспір, Т. Шевченко.

UKRAINIANNES IN THE LITERARY STUDIES OF PROFESSOR OLEKSIY CHICHERIN

Yarema Kravets'

Ph. D. of Philology, Assistant Professor,
Department of World Literature,
Ivan Franko National University of Lviv (UKRAINE),
79000, Lviv, 1, Universytetska str.,
e-mail: yemakravets@gmail.com

ABSTRACT

The article discusses the Ukrainian literary interests of Professor Oleksiy Chicherin (1900-1989), Doctor of Philology, in his separate articles, literary criticism and scholarly reviews. The aim of the article is to highlight the most important episodes of reading and interpreting the literary heritage of Ivan Franko, esp. regarding the methodology of research into the Ukrainian writer and their comparative aspect. *Research methodology.* The article employs a systematic approach with the application of literary-historical, genetic and comparative methods. Basing the research on these methods has clarified O. Chicherin's reading into the works by some French and Russian writers in Ivan Franko's critical studies, Shakespeare's place in Ukrainian literature, and Mykhailo Kotsiubynsky's innovations in the genre of «small» prose. *Results.* The study presents an almost thirty-year long history of the scholar's interest in I. Franko's literary reading into the works of E. Zola, F. Dostoyevsky, G. Uspensky, particularly in the comparative aspect, episodic mentions of the more prominent representatives of

classical Ukrainian literature. *Scholarly novelty*. The article is the pioneering study in Ukrainian literary criticism dealing with Ukrainianness in the literary heritage of Professor Oleksiy Chicherin, especially when it comes to the works by Mykola Gogol, Taras Shevchenko, entry into Ukrainian culture of W. Shakespeare's dramaturgy and the works by K.E. Franzos. *Practical value*. The article may provide a basis for a more profound reading into the scholarly heritage of the famous literary scholar, cognition of the methodology of his scholarly search.

Key words: literary studies, Ukrainianness, Oleksiy Chicherin, Ivan Franko studies, W. Shakespeare, T. Shevchenko.

Про український літературознавчий процес Олексій Чичерін не писав обширних наукових досліджень, хоча був обізнаний із окремими тогочасними проблемами української літератури. Прибувши 1947 року на фактичне вигнання до Львова, де незадовго обійняв посаду завідувача кафедри зарубіжних літератур Львівського державного університету ім. Івана Франка (нині – кафедра світової літератури Львівського Національного університету ім. Івана Франка), швидко увійшов у загальний літературознавчий дискурс наукових пошуків університетських філологів, зокрема україністів Михайла Рудницького, Михайла Возняка, Івана Ковалика, Леоніли Міщенко, Олексія Мороза, Івана Денисюка та ін.

У своїх окремих судженнях, особливо про сучасних українських літераторів, висловлював прийнятну офіційну оцінку, хоча у приватних розмовах, навіть повторював інколи pejоративну думку про якогось поета. Так було із Павлом Тичиною, повну, радше трагічну, радянську заангажованість якого не приймав, іронічно відгукуючись про його поетичну майстерність. Спілкуючись із професором на кафедрі, я намагався відкрити йому раннього Павла Тичину – символіста, творця поезії-музики, Тичину ще не втраченого поетичного таланту його добірок «Сонячні кларнети» (1918 р.), «Гаї шумлять», «Арфами, арфами...», «Замість сонетів і октав» (1920 р.). Професор поступово втягався у важливіші проблеми українського літературознавства – втягався дієво і впевнено. Про це засвідчили три його окремі статті, цикл франкознавчих студій, – «Літературознавчий метод Івана Франка в його судженнях про французьку літературу ХІХ ст.» (1958 р.); «Ф. Достоєвський у творчій спадщині І. Франка» (1971 р.) і ще одна, вже пізніша – «Іван Франко і проблеми зарубіжної літератури» (1984 р.), своєрідний пролог до виступу 12 вересня 1986 року на «Круглому столі» під час проведення Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО «Іван Франко і світова культура» (Львів, 11–15 вересня 1986 р.). Безсумнівно, корисною школою пізнання професором українського літературного процесу було керівництво та опонування такими дисертаційними дослідженнями як «Твори Гі де Мопассана у перекладах і критиці на Україні (1883–1960)» (М. М. Гресько, 1963 р.); «Іван Франко – критик, популяризатор і перекладач французької літератури ХІХ ст. на Україні» (Х. В. Паляниця, 1967 р.); «Творчість К. Е. Францоza в контексті німецько-українських літературних зв'язків» (М. С. Нагірний, 1975 р.). Цікаво про задум цього дисертаційного дослідження написав згодом у своїх спогадах літературознавець Маркіян Нагірний, переповідаючи розмову з професором: «Ви, звичайно, можете писати про Кобилянську, про Коцюбинського... Але ви за фахом германіст і повинні займатися австрійською і німецькою літературами. А в ній є такі люди, які цікавилися Україною та її культурою. Розшукайте такого представника, вивчіть його творчість, і це буде цікаве дослідження, яке

збігається з Вашими симпатіями і спеціальністю філолога-германіста» [11, с. 159]. М. Нагірний продовжував: «Мої думки несамохіть перебирали імена австрійських і німецьких літераторів, котрі зустрічались мені під час читання епістолярної спадщини українських новелістів. Згадалося, що Осип Маковей в одній із статей говорить про Карла Еміля Францоza – австрійського письменника, який черпав тематику для своїх повістей і нарисів з життя України. Минуло, звичайно, ще чимало часу, поки я познайомився з творчою спадщиною цього повістяра і переконався, що вона відповідає вимогам, на яких наголошував професор. Коли пізніше я запропонував Олексію Володимировичу новий проспект кандидатського дослідження, він схвалив його структуру та зміст. А ще через деякий час погодився стати моїм науковим керівником» [11, с. 159].

Особливо вартісним для професора було спілкування із київськими літературознавцями Олександром Білецьким, Миколою Гудзієм, Григорієм Вервесом, Ідою Журавською, Ніною Матузовою, Тамарою Якимович та ін. З великим зацікавленням професор читав змістовне докторське дослідження Галини Сидоренко «Українське віршування від найдавніших часів до Шевченка», що з'явиться 1972 року окремим виданням. Неабиякий інтерес у професора викликала докторська дисертація Дмитра Наливайка про українсько-західноєвропейські культурні зв'язки XI–XVIII ст., яку «зарізали» 1973 року за «націоналістичний настрій» і яка опітним виданням була надрукована через двадцять років у київському видавництві «Основи». Обидві роботи надходили на кафедру для розповсюдженого на той час зовнішнього рецензування як один із етапів захисту дисертаційних досліджень. Олексій Чичерін як літературознавець цікавився новинками літератур не тільки західноєвропейських, але і тими новими віяннями, що заявляли про себе в колишній радянській літературі – творами В. Распутіна, В. Бикова, І. Шамякіна, Вол. Караткевича, Чингіза Айтматова. Попросив якомсь принести для прочитання дуже тоді читаний заборонений «Собор» Олеся Гончара, твір сповнений глибокого національного духу та болю за руйнування ідентичності в умовах бездуховності комуністичного суспільства. Прочитав його, звернувши увагу на національну значимість твору, жалкуючи однак за тим, що, як вважав, *«за національним звучанням і настроєм стерлися художньо-стильові особливості твору»*.

У літературознавчих дослідженнях професора Олексія Чичеріна бачимо також імена Миколи Гоголя, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, *«видатного українського ученого Олександра Потебні»*, а також епізодично Пантелеймона Куліша, Михайла Старицького. Із сучасних – літературознавця Олександра Білецького, Максима Рильського та ін. Згадані тут студії професора про Івана Франка дістали високу оцінку в українській літературній критиці, не раз знаходили своє трактування в окремих наукових статтях, розділах монографій та колективних видань. Уже 1956 року Олексій Чичерін виступив з доповіддю «Іван Франко про французьку літературу XIX століття» на науковій сесії, присвяченій 100-річчю від дня народження поета. (Огляньмося назад: ще сім років тому професор розпочав роботу у Львівському державному

університеті імені Івана Франка, перед тим про Івана Франка нічого не знав і, певно, нічого Франкового не читав).

Професор О. Чичерін тричі звертався до літературознавчих досліджень І. Франка, зосереджуючи свою увагу на літературознавчому методі письменника в його судженнях про французьку літературу XIX ст., особливо наголошуючи на тому пріоритеті, який І. Франко надавав правдивості зображення ситуацій і персонажів. Неординарною була стаття літературознавця про місце Ф. Достоевського у творчій спадщині українського письменника, що стала наслідком участі професора у VIII Українській славістичній конференції на тему «Українська література в її інтернаціональних зв'язках» (жовтень, 1971 р.) (для цієї конференції професор О. Чичерін запропонував тези «Ф. М. Достоевський в статтях та оповіданнях Івана Франка»). Не втратила своєї вартості деякими цікавими методичними настановами і стаття «Іван Франко і проблеми зарубіжної літератури», надрукована в журналі «Українське літературознавство» 1984 року. Статті, в яких професор глибоко вчитувався у творчість Івана Франка, засвідчували наукове фахове зацікавлення ученого українською літературою.

На схилі віку Олексій Чичерін брав участь у роботі Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО «Іван Франко і світова культура», виступивши у дискусії під час роботи «Круглого стола». Учений зробив вагоме зауваження про потребу глибоше досліджувати *«чисто национальные черты в стиле И. Франко»*, той елемент, який був властивий творчості Гоголя, *«хотя Гоголь писал по русски, проникнувшись украинским духом, культурой украинского народа»*. Про Миколу Гоголя професор писав у додаткових матеріалах до Т. 1 творів письменника у 7 томах (Москва: Худож. лит., 1976) у статті «Ранній Гоголь-романтик». У цій статті нас особливо цікавить українськість трактування цієї проблеми. Автор звертав увагу на наступні яскраві особливості української присутності у творчості М. Гоголя, яка найповніше заявила про себе у «Вечорах на хуторі поблизу Диканьки», творі, що виявився прикладом з'єднання двох національних, сильно виявлених культур: «Побут, звичаї, характери, природа, все це Україна, і це так сильно виявляється у кожному рядку, в кожній рисі, як не виявляється, скажімо, Німеччина під пером Новаліса або Тіка, як не виявляється навіть Франція у повістях і романах Жорж Санд. <...> Автор бачить життя українського народу у двох планах, фантастичному і реальному, при цьому і реальне життя подане гіперболічно, приправлене фантастикою. Ми бачимо, як торгують, як танцюють, як бенкетують, як бунтують, як захищають козаки свою свободу, скільки справжньої сили і правдивої відваги в цьому народі» [9, с. 305]. (Тут і далі переклад наш. – Я. К.).

«Епіграфи першої частини «Вечорів» (до «Сорочинського ярмарку» і «Майської ночі») вказують на те, – продовжував професор Олексій Чичерін, – що джерелом гумору для створення цього твору і суттєвим стилетворчим фактором були українські народні пісні, прислів'я, жарти, «приказки», комедії В. О. Гоголя, казки С. Гулака-Артемівського. Особливе значення мали виписки з «Енеїди» І. П. Котляревського» [9, с. 308]. І далі: «Гоголь сам визначив подвійний характер лексики своєї першої прозової книги, впровадивши в кожную

із двох частин особливі словники, які містять незрозумілі російському читачеві українські слова. <...> У словники входять три зовсім різні категорії слів: по-перше, це групи слів, абсолютно зрозумілі сучасному нам російському читачеві. Друга група слів, – це ті слова, які залишилися у вжитку української мови. Третя група – це слова, які вийшли із вжитку і в наш час вже незнані рядовому українцеві» [9, с. 317]. «У тексті «Вечорів...», – писав О. Чичерін, – «є і такі українські, які незрозумілі російському читачеві, але які у словники не потрапили <...>» [9, с. 318].

І ще один уривок, який вирізняємо через те офіційне радянське трактування підкреслених нами проблем, якого дотримувався тогочасний літературознавець: «Тісно входить трагедійно-фантастичний сюжет в конкретну історичну тканину, у склад подій першої половини XVII століття: відважна боротьба українського народу, особливо козацтва, проти польської шляхти, яка пригнічувала українців, **силоміць нав'язуючи унію – замаскований католицизм**. Тривожні події повісті повністю відповідають тому проміжку між часами відважного гетьмана Конашевича-Сагайдачного, запального ворога унії <...>, та епохою переможної боротьби, яку очолить Богдан Хмельницький і яка приведе до визволення України від гніту шляхти, **до возз'єднання з Росією в 1654 році**» [9, с. 316–317].

Ще один цікавий факт із творчої біографії ученого. У листопаді 1951 року учений-росіянин теплим словом відгукується про дисертацію Марії Шаповалової, захищену 29 жовтня, надрукувавши свої враження на сторінках університетської газети «За радянська науку». Відкриваючи для себе літературну спадщину Івана Франка, О. Чичерін писав: «У своїй дисертації „Іван Франко – дослідник і перекладач Шекспіра” тов. Шаповалова, дослідивши великий матеріал, опублікований і, в значній мірі, рукописний – переклади, статті, коментарі, листи, мемуари, показала, що вся діяльність Івана Франка як перекладача, коментатора, дослідника і популяризатора Шекспіра – це активна, бойова, політично цілеспрямована робота. <...>. Франко як редактор і як самостійний перекладач проробляв величезну роботу в справі наближення українського тексту до оригіналу, показуючи цим гнучкість й багатство української мови. Головною позитивною якістю дисертації в цілому є те, що за цілим рядом фактів ясно видно політичного борця за дійсно народну культуру, невтомного, талановитого трудівника – великого Каменяра Івана Франка» [2, с. 3].

Статтю «Літературознавчий метод Івана Франка в його судженнях про французьку літературу XIX ст.» професор Олексій Чичерін друкував 1958 р. в шостому збірнику «Іван Франко. Статті і матеріали» (с. 191–199). Стаття передрукована 2009 року у виданні «Збірник наукових праць. Серія «Проблеми світової літератури» (вип. 2) кафедри світової літератури Львівського національного університету імені Івана Франка, а згодом у книзі Олексій Чичерін. «Треба бачити і розуміти серцем...» (літературознавчі студії), Львів, 2018 р., 400 с.). Якраз на це видання будемо посилатися при коментуванні франківських статей О. Чичеріна. «*Кожного, хто вивчає творчість Івана Франка, – пише автор статті, – вражає його надзвичайна різносторонність : і лірик, і романіст, і драматург, і економіст, і публіцист, і історик, і*

літературознавець. В кожній науковій ділянці Франко показав себе як дослідник, як спеціаліст, у всіх його працях виявляється піклування про культурне зростання українського народу, про його добробут. У літературознавчих працях Франка така ж сама надзвичайна різноманітність: в них поєднується справжній філолог, дослідник мови і стилю, перекладач, вчений-коментатор з критиком-публіцистом, який відгукується на нові явища рідної і багатьох чужоземних літератур. <...> Літературознавча методологія Івана Франка ще глибоко не вивчена, зазначає професор О. Чичерін, і нам би хотілося зупинитись на одній ділянці його літературних захоплень, щоб показати деякі суттєві і повчальні риси його підходу до літератури» [10, с. 273].

Професор О. Чичерін акцентує увагу на чотирьох важливих рисах методології І. Франка. «Перша важлива риса методології Франка, яка відбивається у вивченні ним французької літератури ХІХ ст., – пише автор цієї статті, – це глибокий інтерес до літературного процесу, закономірності та історичної зумовленості його розвитку» [10, с. 274]. Івана Франка передусім цікавлять керівні творчі принципи в літературній методології письменника, принципи, що формують його стиль. Письменник наголошує на таких ознаках французького реалістичного роману як «метод соціально-психологічних студій», «метод добування повної і неприкрашеної правди», «наближення до фактичної дійсності» і «портретування реальних осіб» тощо.

Другою важливою ознакою літературознавчої методології І. Франка, що виявляється в його міркуваннях про французьку літературу, є «своєрідне застосування принципів порівняльного літературознавства» (Еміль Золя і Гліб Успенський; Лев Толстой і Золя та Мопассан; Золя і Достоевський; Щедрін і Гоголь). Цей метод, зазначає літературознавець, має науково-публіцистичний характер. «Порівняльний метод у Франка не має нічого спільного з компаративізмом, з проблемою впливів мандрівних сюжетів та ін. Це – порівняльне встановлення суспільної вартості того чи іншого літературного явища», пояснює О. Чичерін [10, с. 276].

Третя характерна ознака літературознавчої методології Франка, – додає О. Чичерін, – «в його постійному прагненні не тільки досліджувати явища літератури, але і виносити над ними свій присуд. <...> Франко знаходить об'єктивний критерій вартості мистецтва в цілому впливі, яке воно має на найширшу сферу читачів, і в тому, наскільки твір мистецтва кличе читача вперед, облагороджує і озброює його» [10, с. 277] (нешадна замітка з приводу смерті Малларме, засудження поезії Верлена, цікаве судження про Мопассана як проникливого реаліста, глибокого дослідника людської душі і, разом з тим, письменника, у творчості якого відсутній життєвий ідеал, переважають матеріальні інтереси, негативне ставлення до натуралістичної теорії і до натуралізму в романах Золя тощо).

«...Івана Франка постійно займає питання про природу творчої своєрідності письменника. Це ми і відмічаємо як четверту ознаку літературознавчої методології Івана Франка» – пише О. Чичерін [10, с. 278]. Особливо ясно виявляється це у статтях і замітках про Золя, особливо у великій статті «Еміль Золя, його життя і писання» (1898 р.), в якій, як зазначає

О. Чичерін, «формування своєрідного натуралізму Золя і характер його творчого методу визначені повністю» [10, с. 279]. Порівнюючи гострі і точні судження Івана Франка про французьку літературу із судженнями представників пануючої течії у французькій літературній критиці (Жуль Леметр, Еміль Фаге, Анатоль Франс, Фердинанд Брюнетьер), професор О. Чичерін зазначав науковий, точний, об'єктивний гостро соціальний метод критики Івана Франка, який «перебував на позиціях передових і більш вірних, ніж французька літературна критика того часу» [10, с. 281].

Задум статті «Ф. Достоевський у творчій спадщині І. Франка», що друкувалася на сторінках журналу «Радянське літературознавство» (1971 р., № 11, с. 54–58) і була передрукована у виданні «Олексій Чичерін. Треба бачити і розуміти серцем...» (літературознавчі студії), Львів, 2018), її автор пояснив у передостанній строфі статті: «У наукових розвідках про ставлення Франка до російської літератури ім'я Достоевського необґрунтовано відсувалося. Зокрема, і в статтях-післямовах Ю. Кобилецького та Гр. Вервеса до «Основ суспільності» і «Перехресних стежок» згадувались Салтиков-Щедрін, Л. Толстой, Б. Пруст, Г. Сенкевич, С. Жеромський та ін., але імені Достоевського не було» [4, с. 290].

Розпочинаючи свою студію, О. Чичерін цитував обширний уривок із статті І. Франка «Еміль Золя, його життя і писання», яку український письменник закінчував словами: «Ніщо не може бути більш навчаюче, як порівняти великого «натураліста» Золя з великим «реалістом» Достоевським» (цит. за: 4, с. 285).

Дві знаменні риси, зазначає професор О. Чичерін, виділяє І. Франко у творчості Достоевського: людина зображена тут найкрупнішим планом, російський письменник дає не просто аналіз психіки, але велич людської душі, величезну силу в самому зображенні духовного життя людей. І друга риса романів цього автора – трагізм, що вражає читача. І трохи далі автор статті доповнює: «Інші згадки в статтях і листах, особливо думки про те, що Достоевський і Толстой «з їх різким аналізом глибин людської душі і душевних хвороб», – це «найбільше російські письменники» – все це свідчить, що особливо в 90-і роки Достоевський постійно цікавив Франка» [4, с. 286]. Саме «філософська і трагедійна динаміка Достоевського, пише О. Чичерін, залишила глибокий слід у прозі Франка. Особливо повісті «Основи суспільності» (1894–95 рр.) та «Перехресні стежки» (1900 р.) задумані і здійснені як реалістичні філософські трагедії в оповідній формі, із сконцентрованою інтригою, повною несподіванок, таємниць, психологічно вмотивованих злочинів. У задумі і втіленні людських характерів обидві повісті привертають увагу образами людей зламаних, з роздвоєними думками, нав'язливими ідеями, потаємними пристрастями» – зауважує Олексій Чичерін [4, с. 286–287]. Оригінальний образ графині Олімпії Торської із повісті «Основи суспільності» («досвідченої, майстерної брехунки»), образ оригінальний, який, «немає потреби зіставляти <...> з тим чи іншим образом із творів Достоевського. Важливий самий принцип роздвоєної, розтроєної, розщепленої особистості <...>. В „Основах суспільності” чимало ситуацій і сцен, породжених психологічною ускладненістю образів і наявністю гострого,

кримінального сюжету, сцен, що вельми нагадують тривожні борсання і підозрілість Раскольникова після вчинення ним убивств» [4, с. 287].

І далі, говорячи про повість «Перехресні стежки», літературознавець звертає увагу на ще одну спільність обидвох письменників у реалізації психологічного аналізу: *«Основна тема Достоевського, тема зневажених і скривджених, батогом посіченої, змордованої людської душі з великою силою прозвучала у Франка в образі Регіни. При цьому психіка бузувіра, садиста показана ще конкретніше, ніж психіка жертви»* [4, с. 288]. Але, зазначає Олексій Чичерін, точки зіткнення з романами Достоевського не визначають основного напрямку й характеру жодного з творів класика української літератури. В обидвох аналізованих творах Івана Франка є інші образи, їхні ідеологічні стрижні (образ коваля Гендера, образ кузні; образ *«волелюбного і народолюбного адвоката Євгена Рафаловича»*; дуже сильно виявлений ліричний пейзаж в обох повістях). *«Достоевський озброює Франка в його боротьбі з огидними проявами поміщицького та чиновницького побуту, але в сфері утверджуваних українським письменником нових ідей і нових людських взаємин, в розумінні суспільства і природи він іде своїм шляхом»* [4, с. 290].

1984 року маємо ще одну, третю франкознавчу статтю Олексія Чичеріна – «Іван Франко і проблеми зарубіжної літератури», що друкувалася в науковому збірнику «Українське літературознавство» (вип. 42, с. 10–14) і теж поміщена у книзі «Олексій Чичерін. Треба бачити і розуміти серцем...» (літературознавчі студії). Порівняно із попередніми вона менша за обсягом і повторює деякі важливіші характеристики літературознавчих інтересів Івана Франка, про які її автор говорив у двох згаданих нами статтях (оцінка новаторства Достоевського та Золя, особливості бачення соціальних проблем у романах Успенського та ін.). Та все ж цікавими є окремі думки професора О. Чичеріна, на яких варто наголосити: *«жоден видатний поет чи романіст не був таким глибоким теоретиком, критиком, літературознавцем, як Іван Франко»*; *«Особливу увагу він приділяв тим авторам, які могли бути корисними для галицького читача того часу»* [5, с. 281]; *«Для літературознавчого аналізу Франка характерний по-справжньому критичний підхід. Як би високо Франко не ставив творчість того чи іншого письменника, він завжди бачив характерні для нього недоліки»* [5, с. 282]; *«Іван Франко як літературознавець – яскраво виражений діалектик. Він не тільки вміє в творчості видатного письменника виявити її силу і її слабкість, він трактує стиль письменника як єдність протиріч»* [5, с. 284]; *«В основі усіх суджень і оцінок ученого – батьківська турбота про свого читача. Франко ставив перед собою мету не тільки відкрити йому шлях до висот світової культури, а й оберігати його від згубних впливів»* [5, с. 284].

З кінця 70-х рр. минулого століття бачимо у різних літературознавчих студіях неодноразове звернення до тих праць, в яких Олексій Чичерін писав про Івана Франка – видання «Українська література ХІХ ст. Напрями, течії» (Київ: Наук. думка, 1977) авторства Надії Калениченко, в якій згадується стаття О. Чичеріна «Ф. Достоевський у творчій спадщині І. Франка»; збірник оглядів публікацій про творчість І. Франка у світовому літературному процесі із статтею «Іван Франко; Статті и матеріали» (Москва, 1986) – авторства М. Гнатюка (с. 211–216), в якій мовиться про статтю професора

«Літературознавчий метод І. Франка в його судженнях про французьку літературу ХІХ ст.»; колективна монографія у 5 томах «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті» (Київ, «Наукова думка», 1987–1994 р.) – із статтею Гр. Вервеса «Іван Франко і світова література» (т. 1), де на с. 331 згаданий О. В. Чичерін як «дослідник літературознавчих поглядів І. Франка»; стаття Надії Крутікової «І. Франко та російських роман його часу», поміщена у кн. 1 матеріалів Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО, в якій говориться про О. В. Чичеріна як дослідника творчості І. Франка; виступ В. Русанівського у дискусії під час симпозіуму (кн. 2–3), де згадане слово професора О. В. Чичеріна, виголошене під час «Круглого столу» франківського симпозіуму; репліка В. Корнійчука про О. Чичеріна – дослідника «літературознавчого матеріала» І. Франка у доповіді «Аналіз художнього твору в методологічній концепції Івана Франка», виголошеній у вересні 1991 року на науковій конференції «Іван Франко і національне відродження» у с. Криворівня Івано-Франківської області; згадки про О. Чичеріна і його праці на сс. 64, 105, присвячені жанру роману-епопеї та творчості Івана Франка, в монографії Р. Голода «Натуралізм у творчості Івана Франка: До питання про особливості творчого методу Каменяра» (Івано-Франківськ, 2000 р.).

Цікавими фактами, пов'язаними із оголошеною тут науковою проблемою, є трактування професором О. Чичеріним творчості Михайла Коцюбинського, а також відгук на видання «М. С. Шаповалова. Шекспір в українській літературі. Львів: Вища школа, 1976. 212 с.», який учений помістив в «Известиях АН СССР. Серия литературы и языка» (1977, № 4, т. 36, с. 372–373):

«Особенный интерес вызывает только что появившаяся книга М. С. Шаповаловой о Шекспире и его роли в развитии украинской литературы.

Поразительно, с какой настойчивостью многие украинские писатели и в ХІХ в., и в наше время захвачены были одной мыслью: их родная литература должна достигнуть уровня творчества великого английского драматурга. <...>.

Іван Франко іменно в роботі над Шекспиром і перекладами його трагедій створював свою теорію перекладу: перекладач повинен в ідеалі знати обидва мови, добиватися ясності і чистоти мови, не допускати українізації, не втрачати національного характеру оригіналу, зберігати тонкості стилю, уникати при цьому рабського копіювання перекладаного тексту <...>. Як М. Драгоманов і П. Мирний, Леся Українка теж мріяла про те, щоб її сучасники або наступники стали б «слов'янськими Шекспирами» [3, с. 291].

При вивченні Шекспіра в значній мірі формувалося українське літературознавство. Іван Франко для своїх статей про Шекспіра привертая і класичні твори Гердера, Лессінга, Гете, і новіші для того часу дослідження <...>. В той же час Франко і самостійно мислив про Шекспіра і як поета, як драматурга учився у нього. <...> Книга М. С. Шаповалової в живій, талановитій і переконливій формі знайомить читача з тим, як читали, як вивчали, як перекладали Шекспіра на Україну, як про нього сперилися, а головним чином з тим, яке значення мало його спадщина для зростання і розвитку української літератури» [3, с. 291–292].

Про Михайла Коцюбинського професор О. Чичерін говорив у своїх тезах «Один із етапів критичного реалізму: (Ян Неруда, Чехов, Вазов, Коцюбинський)» доповідей 4-ої міжвузівської республіканської славістичної конференції, що відбувалася у жовтні 1961 року в Одеському державному університеті ім. І. Мечникова. Повніший виклад матеріалу під назвою «Про один із етапів розвитку критичного реалізму: (Ян Неруда, Чехов, Коцюбинський)» був поміщений у виданні «Міжслов'янські літературні взаємини» [6]. Автор матеріалу наголошував на майстерності письменника у жанрі «малої прози»: «...не життя людини в цілому, не великі події, а епізод, ряд епізодів, щось подрібнене і дрібне само по собі, в своїй сукупності всеоб'ємлюче, захоплює письменника», – зазначає О. Чичерін. По-чеховськи зображена душевна нестійкість основного персонажа, по-чеховськи побудовано сюжет (повість «Лялечка»); в дусі Чехова написано «Поєдинок». «Починаючи з дуже ранніх оповідань <...> визначається його живий інтерес до звичайнісіньких типів, уміння мислити гостро і далекоглядно. <...> „Сміх” (1906), „Коні не винні” (1912) – трактування дуже близьке Чехову <...>. Коцюбинський логічно завершує думи Неруди і Чехова <...>. Як і Неруда, як і Чехов, Коцюбинський – новеліст. І це дуже істотно для нової стадії реалізму...» [6, с. 168], – резюмує О. Чичерін.

Про Тараса Шевченка професор О. Чичерін багато не писав, хоча знаходимо декілька цікавих фактів про звернення ученого до Кобзаря. У статті «Ранній Гоголь-романтик» до згаданого вже нами семитомника письменника професор наголошував: «...совершенно прав был Т. Г. Шевченко, когда он говорил: „Перед Гоголем должно благоговеть, как перед человеком, одарённым самым глубоким умом и самою нежною любовью к людям”» [9, с. 306], звернувшись до видання «Тарас Шевченко про художню творчість». І трохи далі процитований ще один цікавий вислів Кобзаря про Миколу Гоголя: «...наш Гоголь – истинный ведатель сердца человеческого! Самый мудрый философ! и самый возвышенный поэт должен благоговеть перед ним как перед человеколюбцем! Я никогда не перестану жалеть, что мне не удалось познакомиться лично с Гоголем» [13, с. 80–81].

Професор О. Чичерін ще двічі звертався до творчості Тараса Шевченка, досліджуючи російський літературний стиль. У невеликому розділі «Лермонтов» із своєї монографії «Очерки по истории русского литературного стиля. Повествовательная проза и лирика» (Москва, 1977), пояснюючи розуміння кольору у Лермонтова, яке суттєво відрізнялося від Пушкінового, писав: «В отличие от Пушкина, подобно Шевченко, Лермонтов был не просто талантлив в рисунке, он был замечательным рисовальщиком и живописцем» [8, с.115].

В іншому розділі цієї ж монографії, присвяченому поезії Некрасова, мовлячи про майстерність поета, професор О. Чичерін запитує: «Всё же кто во всем мире, кроме Тараса Шевченко, создал такой образ народной думы, духовной жизни народа, как Некрасов в этом стихотворении и во всей своей поэзии?» [8, с. 417]. Літературознавець натякав на один із віршів, в яких М. Некрасов від іронічного початку вірша вже незадовго протиставляє «очищений цією іронією високий ліризм тиші і томління природи».

Додамо ще один штрих, який пов'язує літературні студії професора Олексія Чичеріна із українською літературою, зокрема із Т. Шевченком. У статті «Учення О. О. Потебні про літературний стиль», написаній 1962 року, науковець зазначав: «Все ж можна протиставити два типи письменників – більш замкнених і більш відвертих. <...>. Перші працюють переважно для того, щоб *«усовершенствовать плоды любимых дум, не требуя наград за подвиг благородный»*. Другі, внутрішньо весь час звернені до людей, думають, і почувають, і пишуть з ними і заради них. <...> Проте поети іншого роду, які й на самоті звернені до людей, ще дорожчі сучасному читачеві. Особливо такий поет, як Т. Г. Шевченко, що ніби співає серед свого народу. І трагічна тема його поезії зовсім іншого характеру – вимушена самотність, коли тільки думками, тільки віршами він на батьківщині, на Україні.

Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,
Чого серце хоче ...» [7, с. 297]

Не можемо оминати один із записів Кобзаря особливо дотичний до названої проблеми цієї статті. Повертаючись із заслання, Тарас Шевченко прибуває на певний час до Москви, де вже на наступний день 11 березня 1858 року розшукує свого приятеля Михайла Семеновича Щепкіна, який стає його «нерозлучним супутником і чичероне» (20 березня). Із запису від 24 березня дізнаємося про відвідання книгарні Щепкіна, де Т. Шевченко залишився на «званий обід»: «Здесь я встретил Бабста, Чичерина, Кетчера, Мина, Кронеберга-сына, Афанасьева, Станкевича, Корша, Крузе и многих других. И встретился и познакомился с ними, как с давно знакомыми родными людьми. И за всю эту полную радость обязан я моему знаменитому другу М. С. Щепкину» [12, с. 196–197]. Згаданий Шевченком Чичерін – це російський історик, правознавець, філософ і публіцист помірковано-ліберального напрямку.

У т. 6 «Шевченківської Енциклопедії» читаємо: «Чичерін Борис Миколайович (26. 05 / 07. 06. 1828, с. Караул , тепер Інжавінського р-ну Тамбовської обл., РФ – 3 / 16. 02. 1904, там само) – рос. історик, правознавець, філософ, публіцист. Син тамбовського поміщика. Здобув блискучу домашню освіту. Закінчив Москов. ун-т (1857), захистив дисертацію на тему «Обласні установи в Росії у XVIII ст.». Одночасно працював над студією «Нариси з історії російського права», завершеною 1859. У 1861-68 – проф. Москов. ун-ту, у 1880-ті – москов. міський голова. Діяч ліберального руху, прибічник конституційної монархії. Друкувався в журналах, зокрема герценівських «Голосах из России». Перу Ч. належить ряд мемуарних творів, що містять розгорнуту характеристику Москви серед. 19 ст.

Шевченко познайомився із Ч. 24 берез. 1858 під час «пира московской учено-литературной знаменитости» з приводу новосілля книгарні М. М. Щепкіна. Характеристика, яку поет дав згаданим учасникам обіду, стосується й Ч.: „И что это за очаровательная знаменитость! Молодая, живая, увлекающаяся, свободная! <...> я встретился и познакомился с ними, как с давно знакомыми родными людьми” (щоденниковий запис 24 берез. 1858)» [1].

P. S. Опрацьовуючи наукову проблему «Іван Франко і проблеми зарубіжної літератури», професор О. Чичерін наголошував на особливостях трактування літератури в естетиці Франка – «література повинна служити глибокій потребі соціального самопізнання»; «В основі усіх суджень і оцінок ученого – батьківська турбота про свого читача. Франко ставив перед собою мету не тільки відкрити йому шлях до висот світової культури, а й оберегти його від згубних впливів». Висока моральність літературного твору, змагання добра і зла у художньому творі, відповідальність автора за вибір персонажами гідного шляху у житті – окремі проблеми, що становлять вузлові питання літературознавчих студій професора Олексія Чичеріна. Вони, безсумнівно, потребують окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большаков Л. Чичерін Борис Миколайович. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. Т. 6 : Т–Я. Київ, 2015. С. 799.
2. Чичерін О. Цікава наукова праця про Івана Франка. *За радянську науку*. 1951. 7 листопада. С. 3.
3. Чичерін О. Рец. на кн. : Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. *Олексій Чичерін. «Треба бачити і розуміти серцем...» (літературознавчі студії)*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 290–292.
4. Чичерін О. Ф. Достоевський у творчій спадщині І. Франка. Олексій Чичерін. *Олексій Чичерін. «Треба бачити і розуміти серцем...» (літературознавчі студії)*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 285–290.
5. Чичерін О. Іван Франко і проблеми зарубіжної літератури. *Олексій Чичерін. «Треба бачити і розуміти серцем...» (літературознавчі студії)*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 281–285.
6. Чичерін О. Про один із етапів розвитку критичного реалізму (Ян Неруда, Чехов, Коцюбинський). *Міжслов'янські літературні взаємини*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. Вип. 2. С. 163–169.
7. Чичерін О. Учення Потебні про літературний стиль. *Олексій Чичерін. «Треба бачити і розуміти серцем...» (літературознавчі студії)*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 294–307.
8. Чичерин А. Очерки по истории русского литературного стиля. Повествовательная проза и лирика. Москва : Худож. лит., 1977. 448 с.
9. Чичерин А. Ранний Гоголь-романтик : Примечания. Гоголь Н. В. Собр. соч. : В 7 т. Т. 1. Москва : Худож. лит., 1976. С. 303–319.
10. Чичерін О. Літературознавчий метод Івана Франка в його судженнях про французьку літературу XIX ст. *Олексій Чичерін. «Треба бачити і розуміти серцем...» (літературознавчі студії)*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 273–281.
11. Нагірний М. [З неопублікованих спогадів]. *Олексій Чичерін. Біобібліографічний покажчик (До 100-річчя від дня народження)*. Львів, 2000. С. 159.
12. Шевченко Т. Щоденник. 24 марта. *Твори у 5 т. Т. 5 : Щоденник. Вибрані листи*. Київ : Дніпро, 1971. С. 196–197.
13. Шевченко Т. З листа до В. М. Рєпніної, 7 березня 1850. *Тарас Шевченко про мистецтво*. Київ : Мистецтво, 1971. С. 80-81. (Пам'ятки естетичної думки).

REFERENCES

1. Bolshakov, L. (2015), "Chycherin Borys Mykolaiovych", *The Shevchenko Encyclopaedia in 6 vols. Vol. 6* ["Chycherin Borys Mykolaiovych", *Shevchenkivska entsyklopediia v 6 t. T. 6*], Kyiv, p. 799. [in Ukrainian].
2. Chycherin, O. (1957), "An interesting scholarly paper on Ivan Franko" ["Tsikava naukova pratsia pro Ivana Franka"], *Za radiansku nauku: a newspaper*, 7 November, p. 3. (in Ukrainian).

3. Chicherin, A. (2018), "Book review: Shapovalova M.S. Shakespeare in Ukrainian Literature", *Oleksiy Chycherin. "One should see and comprehend with the heart..." (literary studies)* [Shekspir v ukrainskii literaturi], Oleksiy Chycherin. "Treba bachyty i rozumity sertsem..." (literaturoznavchi studii)], Lviv, pp. 290-292. (in Russian).
4. Chycherin, O. (2018), "F. Dostoyevsky in the creative legacy of I. Franko", *Oleksiy Chycherin. "One should see and comprehend with the heart..."* [F. Dostoievskiy u tvorchi spadshchyni I. Franka, Oleksiy Chycherin. "Treba bachyty i rozumity sertsem..." (literaturoznavchi studii)], Lviv, pp. 285-290. (in Ukrainian).
5. Chycherin, O. (2018), "Ivan Franko and issues of foreign literature", *Oleksiy Chycherin. "One should see and comprehend with the heart..."* ["Ivan Franko i problemy zarubizhnoi literatury", Oleksiy Chycherin. "Treba bachyty i rozumity sertsem..." (literaturoznavchi studii)], Lviv, pp. 281-285. (in Ukrainian).
6. Chycherin, O. (1961), "On one of the stages in the development of critical realism (Yan Neruda, Chekhov, Kotsiubynsky)" ["Pro odyin iz etapiv rozvytku krytychnoho realizmu (Ian Neruda, Chekhov, Kotsiubynskiy)"], *Mizhslovianski literaturni vzaiemyny*, Issue 2, pp. 163-169. (in Ukrainian).
7. Chycherin, O. (2018), "Potebnia's teaching on literary style", *Oleksiy Chycherin. "One should see and comprehend with the heart..."* ["Uchennia Potebni pro literaturnyi styl", Oleksiy Chycherin. "Treba bachyty i rozumity sertsem..." (literaturoznavchi studii)], Lviv, pp. 294-307. (in Ukrainian).
8. Chicherin, A. (1977), *Sketches on the History of Russian Literary Style. Narrative Prose and Lyrics* [Ocherki po istorii russkogo literaturnogo stilya. Povestvovatel'naya proza i lirika], Khudozh. Lit., Moscow, 448 p. (in Russian).
9. Chicherin, A. (1976), "The early Gogol-Romanticist: Notes", *Gogol N.V. Collected. works in 7 vols. Vol. 1* [], Khudozh. Lit., Moscow, pp. 303-319. (in Russian).
10. Chycherin, O. (2018), "The literary-studies method of Ivan Franko in his judgements on 19th c. French Literature", *Oleksiy Chycherin. "One should see and comprehend with the heart..."* ["Literaturoznavchyi metod Ivana Franka v yoho sudzhenniakh pro frantsuzku literaturu XIX st.", Oleksiy Chycherin. "Treba bachyty i rozumity sertsem..." (literaturoznavchi studii)], Lviv, pp. 273-281 (in Ukrainian).
11. Nahirnyi, M (2000), "From unpublished reminiscences", *Oleksiy Chicherin. Biobibliographic guide (Towards birthday centenary)* ["Z neopublikovanykh spohadiv", Oleksii Chycherin. Biobibliohrafichni pokazhchyk (Do 100-richchia vid dnia narodzhennia)], Lviv, p. 159. [in Ukrainian].
12. Shevchenko, T. (1951), "Diary. 24 March", Works in 5 vols. Vol. 5 ["Shchodennyk. 24 marta", Tvory u 5 t.". T. 5], Dnipro, Kyiv, pp. 196-197 (in Russian).
13. Shevchenko, T. (1971), "From the letter to V. M. Repnina, 7 March 1850", *Taras Shevchenko on art* ["Z lysta do V. M. Riepninoi, 7 bereznia 1850", Taras Shevchenko pro mystetstvo], Mystetstvo, Kyiv, pp. 80-81. (in Russian).

